

Večvrstna družba: antropologija o sobivanju ljudi in živali **Znanstveni simpozij**

Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo
sreda, 13. 4. 2022

Financira
Evropska unija

Financira Evropska unija. Za izražena mnenja in stališča odgovarja samo avtor (ali avtorji) in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali Izvajalske agencije za raziskave. Niti Evropska unija niti Izvajalska agencija za raziskave nista odgovorni zanje. / "Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Research Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them."

Večvrstna družba: antropologija o sobivanju ljudi in živali

Odnosi med ljudmi in živalmi so uveljavljen predmet antropologije. Številne človeške skupnosti si namreč z živalmi delijo bivalno okolje, živali so osnova nekaterih preživetvenih načinov (lov, ribolov, pastoralizem, hlevska reja itn.), o živalih ljudje pripovedujejo zgodbe, ki so lahko hkrati zgodbe o ljudeh. Medvrstni odnosi trajni, kar pri ljudeh in živalih ustvari občutek bližine in tehnike sobivanja. Zato v antropologiji govorimo o večvrstnih družbah. Ta poudarek je posebej relevanten danes, ko nas vsakodnevno nagovarjajo primeri, da smo ljudje močno posegli v ekološke niše živali in je po celotnem planetu fizična bližina vrst vse manjša. V teh okoliščinah se pogosto govori o medvrstnih konfliktih, tveganjih zaradi prenosa bolezni ipd., toda čas zahteva tudi premislek o možnostih sobivanja vrst kot temelja njihovega preživetja. Antropologija se v nekaterih sodobnih smereh ukvarja prav s tem. Z metodo večvrstne etnografije se osredinja na medvrstne odnose, namesto izključno na človeka, in raziskuje poglede na svet (ontologije), ki v živalih namesto podrejenih vidijo človeku enakovredna bitja. Znanstveni simpozij bo posvečen antropološkim raziskavam družb, ki jih skupaj tvorijo ljudje in živali.

A multispecies society: anthropology on the cohabitation of humans and animals

Relationships between humans and animals are an established anthropological inquiry. Namely, many human societies share their living environment with animals, animals are the basis of certain forms of subsistence (hunting, fishing, pastoralism, animal husbandry, etc.), and people tell stories about animals, which can be at the same time stories about people. In many places, interspecies relationships are perennial, creating a sense of closeness among humans and animals as well as techniques of cohabitation. In anthropology we speak of multispecies societies. This emphasis is particularly relevant today, when we are on a daily basis encountered by examples that humans have severely encroached on the ecological niches of animals and that physical proximity of species is increasing across the planet. In such circumstances, interspecies conflicts, risks due to disease transmission, etc., are common issues, however, the time also requires consideration of the possibilities of species cohabitation as a basis for their survival. In certain contemporary directions, anthropology deals with that. With the method of multispecies ethnography, it focuses on interspecies relations, instead of exclusively on humans. Moreover, it explores ontologies that treat animals as beings equal to humans, instead of subordinates. The symposium will be dedicated to anthropological research of societies, which humans and animals co-create.

Fotografija na naslovnici: preslikava, nastala v okviru seminarske naloge Uvajanje novosti in razkroj tradicionalne kulture ter stopnja njene ohranjenosti v vasi Domajinci, občina Cankova, od zadnjih dveh desetletij prejšnjega stoletja naprej, avtor Vlado Gomboca, leto 1984, hrani Dokumentacija Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani / Etnoinfolab (<http://www.etnoinfolab.org/document/17754>).

Financira Evropska unija. Za izražena mnenja in stališča odgovarja samo avtor (ali avtorji) in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali Izvajalske agencije za raziskave. Niti Evropska unija niti Izvajalska agencija za raziskave nista odgovorni zanje. / "Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Research Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them."

Organizacijski odbor: red. prof. dr. Bojan Baskar, izr. prof. dr. Miha Kozorog, izr. prof. dr. Jaka Repič, izr. prof. dr. Peter Simonič, asist. Ana Svetel

Datum: sreda, 13. april 2022

Lokacija: P2, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška ulica 5, 1000 Ljubljana

Program:

9.00 Pozdravna beseda

Orisi disciplinarnih pristopov

9.15 Bojan Baskar: *Večvrstna družba, medvrstne relacije, vstop živali: uvodne misli*

9.45 Dimitrij Mlekuž Vrhovnik: *Rojstvo črede: udomačitev in medvrstna politika*

10.15 Suzana Marjanič: *Kulturna animalistika / zoologija odgovarja na hamletovsko-hekubinsko vprašanje "Kaj je žival človeku in kaj človek živali?"*

Moderator: Miha Kozorog

Premor (15 minut)

Govedo – Dobro za delati? Dobro za jesti? Dobro za misliti?

11.00 Tadej Pavkovič: *Govedo na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem v 16. in 17. stoletju*

11.30 Peter Simonič: *Gabrijel Majcen – Zgodovina domačih živali in pitomih rastlin (1927)*

12.00 Inja Smerdel: *Uvodni sprehod med delovne vole ali o posameznih začetnih spoznanjih o odnosih do živali, kakršne poraja bližina*

Moderator: Jaka Repič

Premor (15 minut)

Živali med nami: Etnografski vidiki

12.45 Miha Kozorog: *Divjad, meja in razred na Goričkem*

13.15 Lea Podgoršek: *'Kako narediti dobrega konja?': Analiza odnosov in konceptov skozi rejsko prakso*

13.45 Gašper Raušl: *Priden kot čebela ali neumen kot trot?*

Moderatorica: Ana Svetel

Financira
Evropska unija

Povzetki

Bojan Baskar: Večvrstna družba, medvrstne relacije, vstop živali: uvodne misli

V uvodni besedi bo najprej orisana notranja povezanost pojmov medvrstnih relacij in večvrstne družbe. Vpeljava teh konceptov v družboslovnih vedah je odprla pot živalim (in rastlinam), ki so bile prej izključene. Nato bo podan hiter pregled nekaterih značilnejših načinov in oblik sodobnega vstopanja živalskih vrst, tako udomačenih in ljudi vajenih kakor divjih, v vede, ki pred »zasukom k živalim« niso kazale posebnega zanimanja zanje. Ob tem pa ni mogoče prezreti, da eksplozija zanimanja za medvrstne (človeško-živalske) interakcije ni preprosto rezultat internega znanstvenega razvoja zadevnih ved, temveč je v še večji meri rezultat spremenjenih kulturnih senzibilnosti in zadržanj v naših družbah.

Dimitrij Mlekuž Vrhovnik: Rojstvo črede: udomačitev in medvrstna politika

Eden najpomembnejših prispevkov arheologije k preučevanju odnosov med vrstami je koncept "udomačitve". Udomačitev je razumljena kot enosmeren proces, ki ga vodijo ljudje, v katerem so živali podrejene in na koncu postanejo nekaj drugega, "udomačene". Trdim, da "udomačitev" sama po sebi ne pojasni ničesar, ampak jo je potrebno razložiti ali ponovno sestaviti z osredotočanjem na številne historično specifične načine, kako ljudje in živali živijo skupaj.

Življenje z živalmi je vedno že materialna praksa. Vključuje materialno kulturo, telesa, kretnje, dejanja, navade in telesne sposobnosti. Zahteva nove prakse in veščine, spretnosti, ki se jih morajo udeleženci naučiti in uporabljati. Življenje z živalmi je produktivno, generira nove oblike sobivanja, nove oblike družbene organizacije, v proces vključuje vedno nove vrste in producira novo materialno kulturo.

Skozi proces nastajajo nova, drugačna telesa in nove osebe – ljudje in živali –, ki na koncu vodijo k novim oblikam združevanja živali, ljudi in stvari. Delovanje in moč sta distribuirani in nista omejeni zgolj na eno vrsto. Življenje z živalmi ni nujno stvar hegemonije ali dominacije; moč in odpor delujeta od vsepovsod. Življenje z živalmi ni stvar upravljanja, nadzora ali dominacije; moč in odpor se pojavljata povsod; življenje z živalmi je stvar medvrstne politike.

Suzana Marjanić: Kulturna animalistika / zoologija odgovara na hamletovsko-hekubinsko pitanje "Što je životinja čovjeku i što čovjek životinji?"

Kulturna animalistika / zoologija odgovarja na hamletovsko-hekubinsko vprašanje "Kaj je žival človeku in kaj človek živali?"

I dok su u anglosaksonskom području u optjecaju četiri termina – *animalistički studiji*, odnosno animalistika (*animal studies*), ljudsko-životinjski studiji (*human-animal studies*), antrozooloģija (*anthrozoology*) i antropologija životinja (*anthropology of animals*), u domaćem znanstvenom i kulturnom krugu u optjecaju je sintagma *kulturna zoologija*, odnosno *kulturna animalistika* zahvaljujući sustavnom istraživanju Nikole Viskovića (1996) koja bi trebala odgovoriti na hamletovsko-hekubinsko recipročno pitanje, kako to ističe Visković, "Što je životinja čovjeku i što čovjek životinji?" Ukratko, izlaganje će ponuditi kratak povijesni presjek kulturne animalistike / zoologije, gdje je prvi prijelaz prema kulturnoj zoologiji, ulozu animalnoga u kulturnoj historiji, Visković prepoznao u radu Richarda Lewinsohna, koji je pod pseudonomom Morus objavio knjigu *Povijest životinja*, s podnaslovnom odrednicom "njihov utjecaj na kulturu i civilizaciju" (1952.), kojom je među prvima odstupio od čisto biološkoga pristupa fenomenu životinjskoga. Za daljnji prijelaz prema kulturnoj animalistici, kulturnoj zoologiji, zaslužan je, kako to Visković ističe, pariški skup o etnozooloģiji *Čovjek i životinja (L'homme et l'animal)*, koji je 1975. godine organizirao Raymond Pujol, a pritom je objavljen i istoimeni zbornik radova s toga skupa. Ipak, tim je skupom Pujol djelomično *ograničio* mnogostruko proučavanje kulturne zoologije na etnozooloģiju (Hunn 1996; Alves i Souto, 2015), koju je odredio kao graničnu biološko-socijalnu znanost. U odnosu na takav koncept etnozooloģije Nikola Visković svojim postavkama kulturne zoologije, odnosno kulturne animalistike, istražuje sveprisutnost životinjskoga u povijesti čovječanstva, u materijalnoj i duhovnoj kulturi. Gotovo sve te vidove istraživanja obuhvatilo je, kako ističe Visković, oxfordsko izdanje u šest tomova *A Cultural History of Animals*, objavljeno 2007. godine (Visković 2009: 13). U završnom dijelu izlaganja zadržat ćemo se na predmetu / predmetima kritičke animalistike (*critical animal studies*).

Tadej Pavković: Govedo na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem v 16. in 17. stoletju

Prispevek obravnava govedo na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem v 16. in 17. stoletju. O govedu in govedoreji na obravnavanih območjih je bilo v zgodovinoписju doslej sistematično zbranega in objavljenega malo gradiva. Jasneje so predstavljena šele obdobja od zgodnjega 19. stoletja naprej, medtem ko v razumevanju starejših obdobj o(b)stajajo številne vrzeli. V zgodovinskih virih sicer nastopa govedo zlasti na področju agrarnih in neagrarnih gospodarskih dejavnosti, najpogosteje kar v tradicionalni vlogi vlečne ali proizvodne živali. Ob sporadičnih

Financira Evropska unija. Za izražena mnenja in stališča odgovarja samo avtor (ali avtorji) in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali Izvajalske agencije za raziskave. Niti Evropska unija niti Izvajalska agencija za raziskave nista odgovorni zanje. / "Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Research Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them."

omembah goveda v zgodovinskih virih, ki zvečine ostajajo brez slikovitih fizičnih opisov, pa se zastavlja vprašanje o njegovi podobi. Kakšne živali so se pasle na pašnikih Kranjske, Koroške in Štajerske ter katere družbene in naravne okoliščine so privedle do specifičnih fizičnih lastnosti? Na kakšni živinski in živinorejski osnovi je gradila kasnejša, tako imenovana *moderna* reja živali? Prispevek v skladu z zastavljenimi vprašanji obravnava osnovne obrise fizičnih lastnosti goveda in z njimi povezane značilnosti govedoreje na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem v 16. in 17. stoletju, in sicer na podlagi zgodovinskega, arheozoološkega in umetnostnozgodovinskega gradiva.

Peter Simonič: Gabrijel Majcen – *Zgodovina domačih živali in pitomih rastlin* (1927)

Knjiga *Zgodovina domačih živali in pitomih rastlin* avtorja Gabrijela Majcna (1858-1940) je bila prvenstveno namenjena tedaj večinskemu kmečkemu prebivalstvu Slovenije, da bi se poučilo o izvoru domačih živalskih pasem ter rastlinskih vrst. Pisana je poljudno in brez resnega znanstvenega aparata. Ne navaja niti ene enote literature, obenem pa je podatkovno izjemno bogata in v skladu z znanstvenimi spoznanji tedanje arheologije, biologije, zoologije itd. Posredno je poskusil dokazati pomen nove slovenske prosvetiteljske elite pri izobraževanju prebivalstva za njegovo gospodarsko napredovanje.

Osrednja pozornost je posvečena gospodarski rabi živali in njihovi udomačitvi (“ukrotitvi”) v neolitiku oziroma prehodu od rejenja do selektivne reprodukcije (“goje”). Geografsko-zgodovinske enote njegovega razmišljanja so predvsem neolitska mostišča, spremembe v Evraziji (“Arijeevropci”), Srednja Evropa, Slovani in Slovenci od naselitve. Osrednja metoda Majcnovega raziskovanja in pisanja je zgodovinska, kulturne interpretacije in konotacije ter vsakdanji odnosi med človekom in živaljo v tedanji družbi ga niso zanimali. V knjigi etapno predstavi udomačitev psa, goveda, svinje, koze, ovce, konja, kure, gosi, fazana, čebele, goloba, osla, pava, kunca, sviloprejke in mačke – in seveda številnih rastlinskih vrst slovenskega kmečkenga gospodarstva. Delo Gabrijela Majcna, sicer udejanitelja programa Matije Murka v Mariboru in snovalca mariborske narodopisne zbirke, je zanimivo zaradi (neopaznega) mesta, ki ga zaseda v slovenski etnologiji in v novodobnem zanimanju za odnose med človekom in živalmi. Pomembno je tudi za razumevanje kulturne pogojenosti in razvoja teorije ter besedišča.

Inja Smerdel: Uvodni sprehod med delovne vole ali o posameznih začetnih spoznanjih o odnosih do živali, kakršne poraja bližina

Prispevek je besedilni izrezek iz monografije z naslovom *Podjarmljena moškost* (in podnaslovom *Človek in vol: O kulturnih vidikih delovnih volov v ruralni civilizaciji – primer Slovenije*), ki je v

Financira Evropska unija. Za izražena mnenja in stališča odgovarja samo avtor (ali avtorji) in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali Izvajalske agencije za raziskave. Niti Evropska unija niti Izvajalska agencija za raziskave nista odgovorni zanje. / “Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Research Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them.”

nastajanju. Začne se z izgovorjenimi besedami stavkajočega gradbenega delavca, kako so delali kot živina in zdaj čakajo na zakol ... Kar vpelje enega izmed temeljnih hipotetičnih premiss o istenju ljudi in delovnih živali – po navadi prav volov – pri težkih, telesno napornih opravilih. Po umeščanju raziskave in pogledov na delovne vole kot "živali kmetije, ki tvorijo del človeške družbe," med sorodna premissljanja in teoretske paradigme v širših humanističnih okoljih, je strnjeno predstavljen proces raziskovanja, v katerem so stopile v ospredje tiste sestavine razmerij med ljudmi in voli, zavoljo katerih gre za razmerja, ki so vezi.

In v razkrivanju takih razmerij med človekom in njegovo delovno živino – v okrilju kontinuitete vsakdanjih delovnih praks, ob katerih se je (z avtoričinimi besedami) porajala "filozofija stvarnosti vsakdanjega življenja" – gre za mikavno zanikanje akademskega filozofskega dualizma v pogledu sobivanja človeka in živali; delitve na animalno in humano z večno nadvlado slednjega ...

Miha Kozorog: Divjad, meja in razred na Goričkem

Prebivalci Goriškega, med njimi številni kmetje, se že vrsto let pritožujejo nad veliko divjadjo, ki se prehranjuje na njivah in vrtovih ter jim povzroča škodo. Njihove pritožbe se sklicujejo na vrsto mej. Na prvem mestu na državno mejo z Madžarsko, ki jo razumejo kot izvor težav z divjadjo, saj je v času SFRJ »trda meja« preprečevala selitev divjadi, hkrati pa ustvarila pogoje za njeno razmnoževanje na madžarski strani, »omehčanje« pa je selitev pospešilo. Na drugem mestu je Krajinski park Goričko, znotraj meja katerega so se znašli, čeprav (kot trdijo številni) jih o tem nihče ničesar ni vprašal. Park se z veliko divjadjo ne ukvarja, ker so njegova prioriteta druge živali. Se pa s tem ukvarjajo lovci – pomemben lokalni akter je Lovišče s posebnim namenom Kompas Peskovci, ob mejah katerega Goričanci kmetujejo. Za vsemi temi naracijami razmejevanja lahko uzremo razredno razmejevanje, in sicer se kot prebivalci in kmetje na robu države počutijo: 1. neslišani pri »državi« v svojih pritožbah, 2. manj pomembni od projektov, kot je park, in 3. ekonomsko in politično šibkejši od lovcev. Razred pa se odraža tudi v odnosu do divjadi, ki ga pri njih izrazito oblikuje neposredna izkušnja. Zanje, ki se z divjadjo srečujejo na svoji zemlji, je potreba po vzpostavitvi jasne meje med kultivirano krajino (človekom) in divjino (divjadjo) zelo pomembna. V prispevku bom razmišljal, kako so človeški odnosi bližine in tujosti z divjadjo razredno pogojeni.

Lea Podgoršek: 'Kako narediti dobrega konja?': Analiza odnosov in konceptov skozi rejsko prakso

Reja in kreacija živali sta človeka od nekdaj fascinirali, z njima pa so se ukvarjali tudi vsi mogoči navdušenci, strokovnjaki in različne znanosti. V prispevku iščem vzroke za različne recepte in

Financira Evropska unija. Za izražena mnenja in stališča odgovarja samo avtor (ali avtorji) in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali Izvajalske agencije za raziskave. Niti Evropska unija niti Izvajalska agencija za raziskave nista odgovorni zanje. / "Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Research Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them."

konflikte med rejci toplokrvnih konj ter rejskimi organizacijami. Opozarjam tudi na različno razumevanje konceptov hibridnosti, pasme in mešanja ter poudarim vlogo – in nalogo – antropologov, da opazujemo koncepte skozi rejske prakse in se ob tem seznanimo z razumevanjem konceptov tudi z vidika "bolj bioloških" znanosti. Etnozoološki pristop, ki sem ga uporabila pri raziskavi kreiranja pasme slovenskega toplokrvnega konja, omogoča analizo ne samo družbenih odnosov med ljudmi in živalmi, temveč tudi analizo bioloških, kemičnih in tehničnih relacij. Tako verjamem, da lahko antropologi s poglobljenim terenskim delom, potrpežljivo analizo, razširjanjem kulturnega in zgodovinskega ozadja pomembno prispevamo k teorijam o reji in rejstvu. Le-ta je navsezadnje prastara človekova praksa že vsaj od trenutka udomačitve prve živali. Kot taka pa se še kako uvršča med nujna področja naših raziskav.

Gašper Raušl: Priden kot čebela ali neumen kot trot?

Čebele so vezni člen med naravo in kulturo. Z njimi upravljamo, jih oskrbujemo in tudi manipuliramo. Čebelarji in rejci čebeljih matic so jih z določenimi tehnološkimi ukrepi spremenili do te mere, da danes medonosne čebele brez človeške pomoči ne preživijo več. Človek je ustvaril odvisnost čebelje niše s povečanjem gnezditvene votline, prenosom panjev na boljše pašnike, z dodatnim hranjenjem v času pomanjkanja, zatiranjem bolezni itd. Če je bila pred 30 leti čebela zgolj produkt narave, pa je danes prežeta z vplivi človeka. Kranjska sivka je postala neke vrste hibrid med naravo in kulturo. V prispevku razglabljam o tem, ali je kot posledica stika s človekom pri »naši« avtohtoni kranjski sivki nastala genetska sprememba in ali je čebela udomačena žival.

Financira
Evropska unija

Financira Evropska unija. Za izražena mnenja in stališča odgovarja samo avtor (ali avtorji) in ne odražajo nujno stališč Evropske unije ali Izvajalske agencije za raziskave. Niti Evropska unija niti Izvajalska agencija za raziskave nista odgovorni zanje. / "Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or the European Research Executive Agency. Neither the European Union nor the granting authority can be held responsible for them."